

تأمل اقتصادی بادی سیاسی واقع گرای

بررسی سوره روابط تهران - باکو

دکتر جمشید اثنی عشری

سرشناسه : اثنی عشری، جمشید، ۱۳۴۱ -
عنوان و نام پدیدآور : تعامل اقتصادی با دیپلماسی واقع گرایی : بررسی توسعه روابط تهران -
باکو/جمشید اثناعشری.

مشخصات نشر : تهران: نشر هاشم، ۱۳۹۴ .

مشخصات ظاهری : ۳۶۰ ص.: مصور ، جدول ، نمودار .

شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۹۵۸۴۸-۰-۲

وضعیت فهرست نویسی : فیا

موضوع : ایران - روابط اقتصادی - آذربایجان (جمهوری)

موضوع : آذربایجان (جمهوری) - روابط اقتصادی - ایران

موضوع : ایران - روابط خارجی - آذربایجان (جمهوری)

موضوع : آذربایجان (جمهوری) - روابط خارجی - ایران

رده بندی کنگره : ۴/۴۱۳۹۴/HF۱۵۸۶

رده بندی دیویی : ۳۳۷/۵۵۰۴۷۵

شماره کتابشناسی ملی : ۴۰۱۰۷۳۶

تعامل اقتصادی با دیپلماسی واقع گرایی

بررسی توسعه روابط تهران - باکو

تألیف : جمشید اثنی عشری

ناشر: نشر هاشم

چاپ اول : ۱۳۹۴

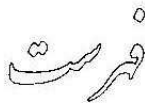
شمارگان : ۱۰۰۰

شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۹۵۸۴۸-۰-۲

توزیع: خانه نشر

نشانی: تهران، خیابان شریعتی، خیابان خدایپرست، کوچه سمیعی پلاک ۶، تلفن ۷۷۶۵۴۵۶۹-۷۰

قیمت : ۳۵۰۰۰۰ ریال

۷	مقدمه و بسند
۹	دییایچه
۱۵	فصل یکم: الگوهای سیاست خارجی
۴۱	فصل دوم: جمهوری اسلامی ایران
۶۷	فصل سوم: جمهوری آذربایجان
۹۵	فصل چهارم: ظرفیت‌های دریای خزر
۱۴۱	فصل پنجم: سیاست‌های نفتی و گازی مناسب
۱۶۱	فصل ششم: ظرفیت‌های سرمایه‌گذاری تهران - باکو
۲۱۱	فصل هفتم: ویژگی‌های ژئوپولیتیکی منطقه قفقاز
۲۴۷	فصل هشتم: ظرفیت‌های گردشگری منطقه
۲۶۵	فصل نهم: توسعه روابط اقتصادی
۳۲۵	فصل دهم: موافقت‌نامه‌های تجاری؛ تفاهم‌نامه‌های همکاری
۳۴۱	فصل یازدهم: نتیجه‌گیری
۳۴۹	منابع

مقدمه نویسنده

در دنیای امروز، هم‌جواری و همسایگی دو کشور مزیتی قابل توجه است که در صورت وجود اشتراکات قومی، فرهنگی و تاریخی، ارزش آن دو چندان می‌شود. شناخت و توجه کافی به اشتراکات به طور بالقوه، امکان هم‌افزایی و ارزش افزوده برای هر دو کشور را فراهم می‌آورد.

موقعیت ژئوپلیتیک و استراتژیک دو کشور جمهوری اسلامی ایران و جمهوری آذربایجان و واقع شدن در یکی از حساس‌ترین نقاط جهان، ظرفیت‌های بالقوه و بالفعل دو کشور، اهمیت مسأله را نشان می‌دهد و مطالعات گسترده در این زمینه را ضروری می‌نماید.

این کتاب عوامل مؤثر بر توسعه روابط پانزده ساله دی‌دی میان دو کشور را تحت عنوان «تعامل اقتصادی با دیپلماسی واقع‌گرایی» بررسی نموده است و امید، رزم کمک شایانی به تصمیم‌گیری‌های مقامات مسئول و برنامه‌ریزان دو کشور نماید.

لازم به اشاره است که این کتاب، برگرفته از رساله دکتری صاحب این قلم در رشته علوم اقتصادی با گرایش توسعه اقتصادی است که در ۱۳۹۰/۳/۳۱ - ۲۱ ژانویه ۲۰۱۱ در آکادمی علوم جمهوری آذربایجان - دانشکده اکوانرژی باکو و در یکشنبه ۱۳۹۲/۳/۷ - ۲۴ مرداد ۱۴۰۱ در پردیس علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه تهران دفاع و در هر دو موقعیت با نمره عالی رتبه به دریافت مدرک دکتری علوم اقتصادی با گرایش توسعه اقتصادی شده است.

تصمیم تبدیل رساله دکتری به یک کتاب، (با لحاظ نمودن دشواری‌هایی که در تغییر قالب، موضوع‌بندی، فصل‌بندی و ساده‌سازی مفاهیم در حدی که مخاطب عمومی بتواند از محتوای کتاب استفاده کافی بنماید، وجود دارد) در مورد این کتاب دلایل ویژه‌ای دارد که می‌توان به مهم‌ترین آنها به شرح زیر اشاره نمود:

۱- دشواری دریافت اطلاعات لازم برای تدوین رساله که ناشی از نبود مطالعه مکتوب و منسجم

و کتابی جامع در مورد روابط فی مابین جمهوری اسلامی ایران و جمهوری آذربایجان است.

۲- در اختیار نهادن و تقدیم اثری جامع و ساختارمند (در حد بضاعت صاحب این قلم) به محققان، سیاستمداران، فعالان اقتصادی و پژوهشگرانی که در آینده می‌خواهند به این موضوع بپردازند، یا در این رابطه فعالیت نمایند.

۳- در اختیار نهادن سندی علمی - سیاسی برای مسئولان سیاسی، اقتصادی، تجاری، صنعتی و فرهنگی دو کشور با توجه به گسترش روابط دو کشور طی سال‌های اخیر بویژه از خرداد ماه ۱۳۹۰ تا ماه ۱۳۹۴ و تفاهم‌نامه‌ها و قراردادهای امضا شده میان مسئولان بلندپایه دو کشور همسایه جمهوری اسلامی ایران و جمهوری آذربایجان، مضاف بر موقعیت جدیدی که پس از توافق جمهوری اسلامی ایران ۵۱۱ در افزایش و سهولت تجارت بین‌الملل کشورمان با سایر کشورهای جهان و بویژه کشورهای همسایه ایجاد می‌شود.

۴- گریز از وضعیت حساس سال‌های دکتری در کتابخانه‌های دانشگاه‌ها و دانشکده‌ها و ایجاد زمینه‌ای برای ورود نتایج تحقیقات و پژوهش‌های علمی (و کاربردی) به بازار نشر و امکان استفاده شهروندان و مسئولان دو کشور همسایه

در مسیر تدوین رساله دکتری به ترتیب نشر و نقش مستمر، اساتید محترم و بزرگوار آقایان مهندس علی انصاری (مدیرعامل محترم گروه سیمایه گری تات)، دکتر علی طلایی (استاد مشاور)، پرفسور محسن ابراهیم صادقی (استاد راهنما)، پرفسور محمد مصطفی (استاد مشاور)، پرفسور فغان علی‌اف (رئیس آکادمی علوم جمهوری آذربایجان) و دکتر رضا شایرنیاز (مشاور و کارشناس برجسته مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی) صاحب این قلم را حمایت‌های سخاوتمندانه و راهنمایی نموده‌اند که تشکر صمیمانه از این شخصیت‌های ارزشمند و دانشمندان فهیم و دانا و در عین حال بی‌غیبه نگارنده است و مراتب لطف و مرحمت ایشان را هرگز از یاد نخواهم برد.

در فرآیند تبدیل رساله به کتاب نیز، زحمت صفحه‌آرایی، طراحی جلد و تدوین کتاب را دوست و دستیار محترم و عزیزم طی ۱۵ سال اخیر، جناب آقای جواد رضائی متقبل و متحمل شدند که از ایشان نیز صمیمانه تشکر می‌کنم.

جمشید اثنی‌عشری

۱۳۹۴/۷/۲۷

دیباچه

وابستگی متقابل؛ اصل پذیرفته شده دنیای پس از جنگ جهانی دوم، و قابل تسری به عرصه‌های صنعت، بازرگانی، اقتصاد، کشاورزی، علوم و خدمات است، از این رو، امروزه کمتر کشوری را می‌توان یافت که بتواند تمام نیازهای خود را برآورد و بی‌نیاز از سایر کشورها باشد. طی دو سده اخیر تا پایان جنگ جهانی دوم، کشورهای پیشرفته صنعتی، جهان توسعه نیافته را وابسته می‌دانستند و عمدتاً وابستگی یکسویه وجه غالب مناسبات کشورها را شکل می‌داد. افزایش جمعیت جهان، بویژه در کشورهای توسعه نیافته و یا در حال توسعه، به مزایای افزایش توانایی کمی و کیفی کشورهای پیشرفته و توسعه یافته در تولید کالا و خدمت، نوعی موازنه و برابری در ترسیم وابستگی میان این دو بلوک ایجاد نمود. به این معنی که کشورهای گروه اول به عنوان بازار و مشتری و مخاطب برای کشورهای گروه دوم (تولیدکننده و ارائه کننده) تعریف شدند.

در کنار این نوع از مناسبات، همجواری و همسایگی، یک مزیت بسیار امروز است و چنانچه این مجاورت، منشأ مشترک قومی، زبانی، فرهنگی و تاریخی داشته باشد، صدمات کم شود، به این معنی که علاوه بر سهولت برقراری ارتباطات فردی، گروهی و سازمانی، هزینه های مبادله، اعم از حمل و نقل، تخلیه و بارگیری، امور گمرکی، هزینه های زمانی ارائه و دریافت کالا، نیز به نحو محسوس و ملموس می تواند کاهش یابد. درجه توسعه یافتگی یا توسعه نیافتگی کشورها نیز می تواند به مثابه یک فرصت، مدار مشترکی از واقعیت ها و همگرایی ها را ایجاد کند و به هر اندازه فاصله کشورها از نظر سطح توسعه کمتر باشد، سهولت بیشتری در مبادلات و معاملات آنها ایجاد می نماید. مضاف بر این موارد، وجوه مشترک میان دو کشور، موجب برقراری روابط پایدار، معنی دار، مستمر و مهمی میان آنها می شود، که اشتراکات فرهنگی می تواند به تداوم آن بیانجامد. بنابر این، چنین عواملی اگر در سیاست گذاری، برنامه ریزی، سازماندهی فعالیت ها، کنترل و نظارت بر امور در روابط

منطقه‌ای و بین‌المللی مورد توجه قرار گیرند، می‌توان به نوعی هم‌افزایی یا ارزش افزوده مشترک بویژه در روابط با همسایگان دست یافت.

این کتاب می‌کوشد با توجه به این ملاحظات، عوامل اصلی توسعه روابط دو کشور همسایه (جمهوری اسلامی ایران و جمهوری آذربایجان) را با تأکید بر عوامل و زمینه‌های داخلی مورد بحث و بررسی قرار دهد. از این رو سؤال اصلی این است که در روابط متقابل و دو جانبه دو کشور ایران و آذربایجان، عوامل اصلی تأثیرگذار داخلی (صرف‌نظر از عوامل منطقه‌ای و بین‌المللی) کدامند؟

جمهوری اسلامی ایران و جمهوری آذربایجان، که علاوه بر داشتن پیشینه تاریخی-فرهنگی مشترک، قبل از روی کار آمدن سلسله پادشاهی قاجار (۱۱۶۲ تا ۱۳۰۴ هجری شمسی - ۱۷۸۳ تا ۱۹۲۵ میلادی) بر یک سرزمین واحد قرار داشتند و در زمان قاجار پس از جنگ‌های ایران و روسیه بر اساس قرارداد ترکمانچای (گلستان ۱۸۱۳ میلادی، ۱۱۹۲ هجری شمسی) و ترکمانچای (۲۱ فوریه ۱۸۲۸، ۲ اسفند ۱۲۰۷) از یک‌دیگر جدا شدند، از مزیت‌های همجواری، وجود راه‌های ارتباطی زمینی، حوزه آبی مشترک برای بهره‌برداری از ترانکات فرهنگی، اجتماعی و شیعه بودن اکثریت مردمان دو کشور، (در آذربایجان ۹۵ درصد، در ایران ۹۶ درصد) بهره‌مندند.

در مدار توسعه‌یافتگی بودن هر دو کشور، با محیط‌های مناسب قانونی اقتصادی و تسهیلات ویژه توسط رژیم‌های سیاسی دو کشور برای بخش غیردولتی، روند فزاینده و مشترک افزایش جمعیت در دو کشور طی دهه آینده و متکی بودن درآمد ملی هر دو کشور به استحصال و فروش نفت و گاز نیز از جمله واقعیت‌هایی است که ضرورت تقویت روابط بلندمدت و معنی‌دار را میان دو کشور، دو چندان می‌کند.

بر این واقعیت‌ها می‌توان واقع شدن دو کشور در یکی از حساس‌ترین نقاط ژئوپلیتیک و استراتژیک جهان امروز، نزدیکی به دروازه شرقی اروپا (ترکیه) و دروازه شرقی آسیا (افغانستان و هند)، همسایگی با یکی از قدرتمندترین کشورهای جهان (روسیه)، نزدیکی به کانون تنش‌های تعیین‌کننده معادلات سیاسی دنیا (عراق، سوریه و لبنان) را افزود که مستلزم ضرورت اندیشیدن تمهیدات ویژه در حوزه‌های سیاسی-امنیتی است.

موضوع «توسعه روابط پایدار اقتصادی جمهوری اسلامی ایران و جمهوری آذربایجان»، به استناد واقعیت‌های موجود اقتصادی-سیاسی، نیاز متقابل دو کشور به کالاها و خدمات یکدیگر و نقش و تأثیری که هر یک به طور مجزا و نیز مشترک می‌توانند و باید در بازار جهانی نفت و گاز و ترسیم

و تعیین خط و مشی‌های اساسی و محوری این بازار ایفا نمایند، در این مقطع از تاریخ دو کشور دوست، برادر و همسایه، دارای اهمیت ویژه است.

ظرفیت‌های بالقوه و بالفعل دو کشور، پیشینه روابط، عمق و استحکام مناسبات فعلی و تقویت و تحکیم این مناسبات در یکی از حساس‌ترین نقاط جغرافیای سیاسی - اقتصادی و نیز حساس‌ترین مقطع تاریخی جهان امروز، زمینه‌های لازم را برای تحقق روابط پایدار دو کشور فراهم نموده است که استفاده بهینه از این ظرفیت‌ها، قابلیت‌ها و زمینه‌های مساعد را می‌توان تکلیف تاریخی سران، مسئولان و مردان دو کشور همسایه قلمداد نمود.

سیاست خارجی

آن دسته از روابط در بر می‌گیرد که حکومت‌ها متصدی آن باشند. به تعبیر دیگر سیاست خارجی، عبارت است از استراتژی، یک رشته از اعمال از پیش طراحی شده که توسط تصمیم‌گیران حکومتی به منظور دستیابی به اهدافی در چارچوب منافع ملی و در محیط بین‌المللی، اتخاذ می‌شود.

ژئواستراتژیک

ژئواستراتژیک عبارتست از مطالعه اثر عوامل اسرار یک محیط جغرافیایی منطقه‌ای و جهانی بر تصمیم‌گیری‌های سیاسی حکومت‌ها و اثرگذاری‌های متقابل کشورها در ابعاد منطقه‌ای و جهانی و سیاست‌های قدرتی. ژئواستراتژی در حقیقت علم کشف روابط است که بین یک استراتژی و محیط جغرافیایی وجود دارد.

ژئوپلیتیک

ژئوپلیتیک یا سیاست جغرافیایی اثر محیط و اشکال یا پدیده‌های محلی - ملی - منطقه‌ای - جهانی، موقعیت جغرافیایی، شکل زمین، منابع کمیاب، امکانات ارتباطی و انتقالی (زمینی، دریایی، هوایی و فضایی)، وسایل ارتباط جمعی و ... را در تصمیم‌گیری‌های سیاسی، بویژه در سطوح گسترده منطقه‌ای و جهانی مطالعه می‌کند.

ژئواکونومیک

تحلیل استراتژی‌های اقتصادی بدون در نظر گرفتن سود تجاری، که از طرف دولت‌ها اعمال می‌شود، به منظور اقتصاد ملی یا بخش‌های حیاتی آن و به دست آوردن کلیدهای کنترل آن از طریق ساختار سیاسی و خط مشی‌های مربوط به آن. دولت از این طریق می‌تواند کنترل و اقتدار

تمام منابع تولید و بخش‌های کلیدی اقتصادی را به دست بگیرد و به استحکام فعالیت‌های اقتصادی و قدرت‌های اقتصادی بپردازد.

به عبارت دیگر، ژئواکونومی رابطه بین قدرت و فضا را بررسی می‌کند. فضای بالقوه و در حال سیال همواره حدود و مرزهایش در حال تغییر و تحول است، از این رو آزاد از مرزهای سرزمین و ویژگی‌های فیزیکی ژئوپولیتیک است. در نتیجه تفکر ژئواکونومی شامل ابزارآلات لازم و ضروری است که دولت می‌تواند از طریق آنها به تمامی اهدافش برسد. در نهایت همه استراتژی‌های ژئواکونوم شامل بیشترین حوزه قلمرو توسعه کشورهاست و ممکن است این اهداف استراتژی‌ها به وسیله کشورهای صنعتی، خارج از سبک سنتی تعیین و پیگیری شود.

در مجموع ژئواکونومی محصول مشترک دولت‌ها و شرکت‌های بزرگ تجاری و همسو با استراتژی‌های جهانی است. هدف اصلی ژئواکونومی کنترل سرزمین‌ها و دستیابی به قدرت فیزیکی نیست، بلکه دست یافتن به استراتژی تکنولوژی و بازرگانی است، که در نهایت شکل نوینی از هژمونی را در قالب توان اقتصادی بر سر صحنه بین‌المللی پدید می‌آورد.

توسعه روابط اقتصادی جمهوری اسلامی ایران و جمهوری آذربایجان

چون جمهوری آذربایجان یک کشور جدید^۱ استقلال است، توسعه روابط این کشور با جمهوری اسلامی ایران از تاریخ اعلام استقلال یعنی ۳۰/اگوست/۱۹۹۱ (۸ شهریور ۱۳۷۰) مورد نظر است. توسعه روابط اقتصادی پایدار میان جمهوری اسلامی ایران و جمهوری آذربایجان از طریق بررسی عوامل متعددی قابل سنجش است، اما نویسنده به علت محدودیت زمانی و عدم امکان دسترسی به اطلاعات قابل استناد، تعدادی از این متغیرها را که مهم‌تر و قابل سنجش‌تر از سایر متغیرهایند، به شرح زیر مورد بررسی و سنجش قرار داده است:

۱- افزایش میزان صادرات جمهوری اسلامی ایران به جمهوری آذربایجان و میزان واردات جمهوری اسلامی ایران از جمهوری آذربایجان از طریق لغو عوارض گمرکی، ایجاد و فعال‌سازی کمیسیون‌های مشترک اقتصادی، اتاق‌های بازرگانی و توسعه روابط استان‌های مرزی دو کشور (برپایی نمایشگاه‌ها و بازارهای دائمی و مشترک)

۲- انجام امور زیر بنایی و عمرانی مانند اتصال شبکه راه‌آهن دو کشور، ایجاد و تقویت شبکه انتقال نیرو، ایجاد مراکز صنعتی (خودروسازی) از سوی جمهوری اسلامی ایران

۳- انجام حفاری مشترک چاه‌های نفت و امکان بهره‌برداری از ذخایر معدنی و گازی، ایجاد

خطوط مشترک انتقال نفت و گاز و کنسرسیوم‌های نفتی و گازی مشترک و رفتار هماهنگ در بازار جهانی نفت و گاز و سوآپ آن.

۴- توسعه گردشگری، از طریق انعقاد قراردادهای همکاری مشترک و ایجاد بسترهای مناسب برای افزایش تردد اتباع دو کشور و استفاده از فرصت‌های گردشگری، زیارتی و تفریحی.

۵- اصلاحاتی که در قوانین سرمایه‌گذاری دو کشور از نظر ایجاد فرصت سرمایه‌گذاری برای بخش غیردولتی و مشارکت بخش غیردولتی با بخش دولتی ایجاد شده است، فرصت مغتنمی برای سرمایه‌گذاران و کشور است که با توجه به همجواری و وجود شبکه حمل و نقل زمینی، هوایی، ریلی، دریایی و شبکه‌های مجازی در حوزه‌های تجارت و بانکداری و سایر زیربنای ایجاد شده، نسبت به انجام پروژه‌های نیازمند سرمایه‌گذاری، اقدام نمایند.